

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Кам'янець-Подільське об'єднання товариства «Просвіта»
імені Тараса Шевченка
Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник
Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців
України

**«Товариство «Просвіта»:
історія та сучасність»
(до 150-річчя утворення
«Просвіти»)**

Збірник матеріалів круглого столу

Кам'янець-Подільський, 2018

УДК 008+37:061.2(477)(09)

ББК 71+74(4Укр)я43

Т 50

Друкується згідно з рішенням вченої ради історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 6 від 11 грудня 2018 року)

Рецензент:

О. Завальнюк, академік АНВО, УАІН, доктор історичних наук, професор.

Редакційна колегія:

В. Дубінський, кандидат історичних наук, доцент (голова);

**О. Комарніцький, доктор історичних наук, доцент, голова Кам'янець-Подільського
міського осередку НСКУ (заступник голови);**

**В. Полятинчук, голова міського об'єднання товариства «Просвіта» імені Тараса
Шевченка;**

І. Боровець, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар).

Т 50 «Товариство «Просвіта»: історія та сучасність» (до 150-річчя утворення
«Просвіти»): Збірник матеріалів круглого столу / [редкол.: В.А. Дубінський
(голова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка, 2018. 48 с.

У збірник увійшли наукові повідомлення учасників круглого столу «Товариство
«Просвіта»: історія та сучасність» (до 150-річчя утворення «Просвіти»), проведеного на
історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана
Огієнка.

Видання здійснене при сприянні та підтримці депутата Кам'янець-
Подільської міської ради Василя Гаврилюка.

УДК 008+37:061.2(477)(09)

ББК 71+74(4Укр)я43

© Автори статей, 2018

ЗМІСТ

В'ячеслав Полятинчук. Відзначення події 100-річчя Української революції в Кам'янці-Подільському	3
Віктор Адамський. Просвітницький рух на Поділлі в добу Української Центральної Ради: Кам'янець-Подільська історіографічна школа	7
Нестеренко Валерій. Подільська «Просвіта» напередодні та на початку Першої Світової війни	17
Анна Семенова. Участь О. Пашенко в українізаційних процесах початкової школи на Поділлі навесні 1917 року	24
Олександр Комарніцький. Культурно-просвітницька діяльність студентства педагогічних закладів вищої освіти УСРР у селах у 20-ті рр. ХХ ст.	27
Віталій Міхалевський. Відновлене Хмельницьке обласне Об'єднання товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка в іменах	32
Яна Кукуленко. Педагогічні інститути радянської України і рух за надання українській мові статусу державної наприкінці 80-х рр. ХХ ст.	35
Володимир Дубінський, Тетяна Білецька. Співпраця історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Об'єднання товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка: поступ і перспективи	41
Тетяна Дутченко. Просвітництво: грані співпраці	44

40. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 264.
41. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 289.
42. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 573.
43. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 205.
44. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 206.
45. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 207.
46. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 304.
47. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 7. Спр. 9.
48. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 263.
49. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 9. Спр. 306.
50. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 906.
51. Ясницький Г. І. Розвиток народної освіти на Україні (1921-1932 рр.). Київ: вид-во Київ. ун-ту, 1965. 256 с.

Віталій Міхалевський

*кандидат фізико-математичних наук, доцент
Хмельницький національний університет*

ВІДНОВЛЕНЕ ХМЕЛЬНИЦЬКЕ ОБЛАСНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ІМЕНАХ

Наприкінці 1988 року шириться рух за створення Товариства української мови імені Т.Г.Шевченка, щоправда, під наглядом КДБ та під пильним оком компартійних працівників. Активними членами «Просвіти» стали діячі краю: класик вітчизняної байки, поет, перекладач – Микита Годованець, відомі письменники – Микола Федунець, Олександра Ванжула, Микола Мачківський, Микола Магера та інші.

Ключові слова: Хмельницька обласна «Просвіта», товариство «Родовід», газета «Майбуття», товариство української мови, «Будівничий України».

Передумовою відновлення Хмельницького обласного об'єднання товариства «Просвіта» стало створення у 1989 році товариства «Родовід». Очолювали його Микола Магера (1989-1990) та Василь Горбатюк (1990-1992). У листопаді 1992 р. створено (відновлено) Хмельницьке обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. В різні роки його очолювали: Василь Горбатюк (1992-1994), Віталій Мацько (1994-2005), Ніна Шмурікова-Гаврилук (2005-2013), Віталій Міхалевський (з 2013 р.).

Першим головою створеного обласного товариства української мови – Товариство «Родовід» (1989) – був письменник і педагог **Микола МАГЕРА**. Микола Никанорович народився 1 вересня 1922 року в м. Дунаївці Хмельницької області. Учасник війни, нагороджений орденами і медалями Після війни закінчив філфак Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. Повернувшись на рідну Хмельниччину, викладав українську мову і літературу в школах, працював в обласному інституті вдосконалення вчителів, інспектором облвно, викладав українську мову і літературу в Хмельницькому педагогічному

училищі [1, с.9].

Очолити обласне Товариство «Родовід», Микола Никанорович енергійно взявся за роботу. З його участю були створені осередки товариства української мови в районах, школах, технікумах і вузах. При обласному управлінні освіти видавалася газета «Майбуття», що, по суті, стала рупором товариства української мови. На її сторінках Микола Магера часто виступав, захищав українську мову, давав поради новоствореним осередкам.

Автор книг «Мати», «Журавка», «Друзі», «Добра дівчинка», «Кам'янецькими стежками», «Хлопчаки», «Батіжок», «Зелені паляниці», «Привіт тобі, сонце!» та інших. Писав для дітей. Для дорослих розробляв Шевченківську тематику.

За діяльність на посаді голови товариства української мови був удостоєний премії імені Мелетія Смотрицького. Лауреат обласної премії імені Т.Г. Шевченка, міської – імені Б. Хмельницького.

Був членом Національної спілки письменників України. Помер 12 червня 2008 року, похований у м. Дунаївці.

ФЕДУНЕЦЬ Микола Федорович – член Національної спілки письменників України, член правління обласного товариства «Просвіта» (1995-2004), заслужений працівник культури України (2002) – народився 1 січня 1944 року в с. Сушівці Білогірського району Хмельницької області [1, с.10]. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка (1974). Майже двадцять років віддав журналістській праці. У 1986-2007 рр. був головою Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України. М.Ф. Федунець передчасно помер 20 червня 2009 року, похований у м. Хмельницькому на Шаровечківському цвинтарі.

Микола Федорович Федунець як член правління обласного просвітянського осередку проявляв особливу активність, підтримував добрі починання товариства, був учасником багатьох науково-практичних конференцій та урочистих академій. За активну громадську роботу неодноразово нагороджувався Почесними грамотами, отримав знак «Будівничий України». У всіх масових заходах, які проводила «Просвіта», разом із своєю дружиною, письменницею і просвітянкою Олександрою Ванжулою, був на передньому краю, часто виступав перед аудиторією. Його красномовство, вболівання за рідну мову, за процвітання незалежної України палко сприймали подолани. Такі виступи є непроминальними, незабутніми.

М.Ф. Федунець був делегатом кількох звітно-виборних конференцій ВУТ «Просвіта», у складі делегації Хмельниччини брав участь у святкуванні 10-річчя Незалежності України (Київ, 2001), був делегатом II Всесвітнього форуму українців (1997). Завдяки його старанням група письменників і просвітян області побувала на могилі Тараса Шевченка в Каневі, музеї Лесі Українки в Колодяжному, на батьківщині Івана Франка. Він був великим Українцем. Таким залишився у вдячній пам'яті нащадків.

МАЧКІВСЬКИЙ (Мачковський) Микола Антонович – письменник і журналіст, народився 10 січня 1942 року в селі Хоросток Славутського району Хмельницької області [1, с.12]. Закінчив факультет журналістики Львівського держуніверситету імені І.Я. Франка. Працював у пресі – редактором Білогірської

районної газети, обласної – «Подільська панорама», літредактором, кореспондентом обласних газет «Радянське Поділля» (нині – «Подільські вісті»), «Корчагінець» («Ровесник»), редактором відділу культури всеукраїнської газети «Україна», редагував книги у Хмельницькому державному видавництві «Поділля». Був науковим співробітником обласного музею «Літературна Хмельниччина», тричі обирався заступником голови Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України, завідував кабінетом молодого автора, що діяв при ній.

Упродовж усього свого трудового життя займався і займається просвітницькою діяльністю, обстоює українську мову і культуру у своїх статтях, книгах, виступає у школах, на підприємствах.

Микола Мачківський – один із засновників Товариства української мови, брав участь в організаційних зборах, на яких товариство було відновлено. Брав участь у заходах, які проводив Микола Магера. Так само Микола Мачківський підтримував наступних голів товариства.

Широкого резонансу набрала стаття Миколи Мачківського, написана на захист української мови, «Де ж воно, здравомисліє?» («Подільські вісті», 11 квітня 2002 р.), яку було надіслано на всеукраїнський конкурс. Участь у конкурсі української мови імені П. Яцика, в уроках рідної писемності, зустрічі з учнями, студентами, вчителями Хмельниччини наснажують Миколу Антоновича на власну творчість. У нього є низка віршів про мову, а в романі «Коріатовичі» досліджує становище української мови за Литовської доби.

Як активний просвітянин Микола Мачківський нагороджений медаллю ВУТ «Просвіта» імені Т. Шевченка «Будівничий України», а Національна спілка письменників України нагородила його медаллю «Почесний знак». З-під пера Миколи Антоновича вийшло понад 20 книг. Він лауреат багатьох літературних премій, зокрема й міжнародної – імені Івана Кошелівця.

МАЦЬКО Віталій Петрович – доктор філологічних наук, професор, почесний голова Хмельницького обласного об'єднання товариства «Просвіта», член НСПУ – народився 24 квітня 1952 року в с. Шрубків Летичівського району Хмельницької області [1, с.13]. Закінчив Меджибізьку середню школу (1969), Хмельницький технікум радянської торгівлі (нині економічний коледж; 1973), факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка (1988). З першого дня відновлення «Просвіти» брав активну участь у її роботі, він зібрав й упорядкував спогади подолян, які лягли в основу книжки «Голод на Поділлі» (Кам'янець-Подільський, 1993), дослідник, академічного літературознавства.

На конференції, що відбулась 12 грудня 1994 року, просвітяни обрали В.П. Мацька головою Хмельницького обласного об'єднання товариства «Просвіта», яке він очолював понад 10 років. За цей час значно розширив діяльність первинних осередків, побував у кожному районі, проводив просвітнянські заходи в Ізяславі, Старій Синяві, Полонному, Чемерівцях, Летичеві, Деражні, Волочиську, Кам'янці-Подільському, Дунаївцях, Ярмолинцях, Красилові, Старокостянтинові, Меджибожі та інших населених пунктах. Віталій Петрович Мацько налагодив тісний контакт з Товариством української мови імені Т.Г. Шевченка (Чикаго, США), двічі (1996, 2005 рр.)

зустрічався з його головою професором Вірою Боднарук (Лукаш). У результаті такої співпраці із США надійшло кілька посилок з книгами, була й невелика матеріальна підтримка [2, с.43-44].

Обласна «Просвіта» приділяла пильну увагу видавничій справі, друкованому слову. Як науковець, В.П. Мацько провів кілька Всеукраїнських науково-практичних конференцій, за результатами роботи яких надруковано збірники матеріалів. Просвіт'яни не стояли осторонь важливих справ, вшановували кращих людей краю, що долучилися до розбудови незалежної України, щороку вшановували ім'я Тараса Шевченка, а в 28 лютого 2004 р. в обласній філармонії провели велелюдне урочисте засідання з нагоди 190-річчя Кобзаря за участю Героїв України Д. Павличка та А. Паламаренка.

Мацько В.П. і сьогодні в перших рядах просвіт'янського активу. Є членом правління, Почесним головою обласного товариства «Просвіта», пропагує рідне слово, культуру в ім'я процвітання незалежної України.

Безперечно, активних подолян-просвіт'ян величезна кількість. Вони впевнено і надійно роблять свою справу. В період неоголошеної війни на сході України і напередодні 150-річчя з часу створення Товариства «Просвіти» роль просвіт'янської праці, зокрема, для повсюдного утвердження української мови та збереження цілісності країни, надзвичайно велика.

Примітки:

1. «Подільська «Просвіта»: нарис історії та сучасності / упоряд.: Н. Шмурікова, В. Міхалевський. Хмельницький: ФОП Сторожук О.В., 2012. 32 с.

2. «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України»: Зб. наук. праць. / За ред. В.П. Мацька. Хмельницький: Просвіта, 2005. 276 с.

*Яна Кукуленко,
аспірантка кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТИТУТИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ І РУХ ЗА НАДАННЯ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ НАПРИКІНЦІ 80-х рр. ХХ ст.

У статті йдеться про посилення наприкінці 80-х рр. у середовищі студентів та викладачів педінститутів настроїв щодо надання українській мові статусу державної. Це виявилось у відповідних студентських акціях зі збору підписів за статусність рідної мови, виступах викладачів на засіданнях вечерніх рад. Автор розповідає про підтримку прагнень українців низкою представників інших національностей, які оволодівали українською мовою.

Ключові слова: українська мова, статус, інститут, студенти, викладачі.

У 1984-1985 рр. однією із складових реформування загальноосвітньої і професійної школи була спроба модернізації педагогічної освіти України. Було запроваджено різноманітні та зовнішньо значні нововведення у навчальному